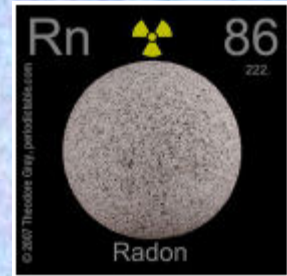
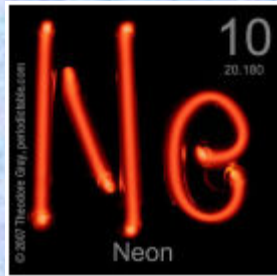
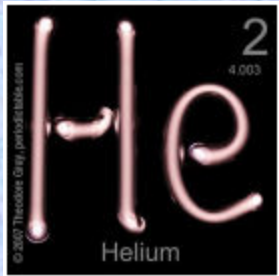

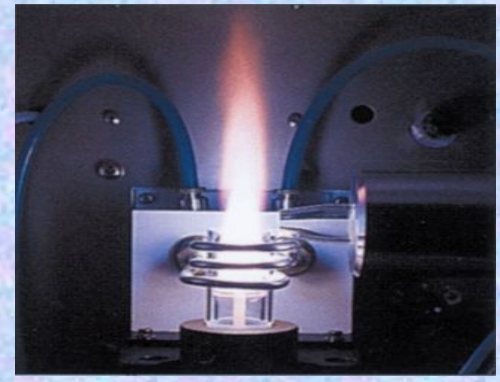
p⁸ prvky – vzácné plyny

He, Ne, Ar, Kr, Xe, Rn

charakteristika:

- p prvky – celkem 8 elektronů mají v orbitalech s a p – proto jejich atomy netvoří vazby s jinými atomy
- byly považovány za nereaktivní = inertní, bylo však připraveno několik sloučenin xenonu, kryptonu a radonu
- bez barvy a zápachu, velmi lehké plyny

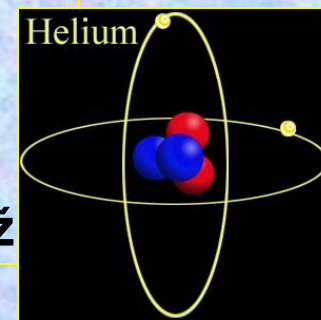
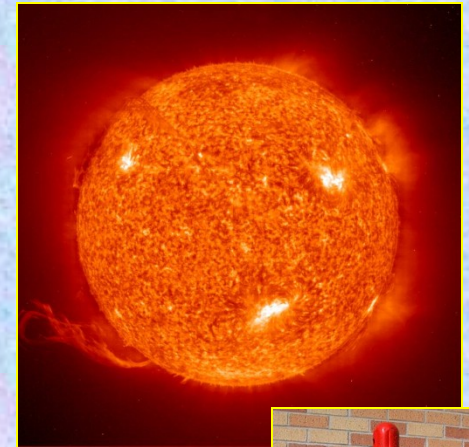

Helium

- název z řeckého helios – Slunce – objeveno ve spektru Slunce
- výskyt:
 - druhý nejrozšířenější prvek ve vesmíru
 - malé množství v zemské atmosféře (0,5 ml na 100 l vzduchu)
- průmyslová výroba:
 - vedlejší produkt při frakční destilaci zkapalněného vzduchu

- fyzikální vlastnosti:

- **monoatomické molekuly**
- bezbarvý, nehořlavý plyn bez chuti, bez zápachu, těžko zkapalnitelný
- **supratekuté**, tzn. bez tření protéká libovolnými předměty,
- **supravodivé**, tzn. dokáže vést elektrický proud bez ztrát (má neměřitelný elektrický odpor)
- schopnost difundovat řadou materiálů (pryž, PVC, sklo)

- chemické vlastnosti:
 - mimořádně netečný plyn
 - netvoří žádné sloučeniny

- využití:

- chladio
- plnění osvětlovacích trubíc a výbojek
- příprava speciální vzduchové směsi pro hloubkové potápěče – pro snížení tlaku kyslíku v krvi (nedochází ke vzniku tzv. kesonové nemoci)
- plnění meteorologických balónů
- při práci s hořlavinami

Neon

- název z řeckého néon – nový
- výskyt:
 - v zemské atmosféře (1,8 ml ve 100 l vzduchu)
- průmyslová výroba:
 - destilací zkapalněného vzduchu

- fyzikální vlastnosti:
 - monoatomické molekuly
 - bezbarvý, bez chuti, bez zápachu
- chemické vlastnosti:
 - netvoří žádné sloučeniny
 - chemicky mimořádně netečný plyn

- využití:
 - plnění žárovek, osvětlovacích trubic a výbojek

Argon

- název z řeckého argón – líný
- výskyt:
 - v zemské atmosféře (1 l ve 100 l vzduchu)

- fyzikální vlastnosti:
 - monoatomické molekuly
 - bezbarvý, bez chuti, bez zápachu

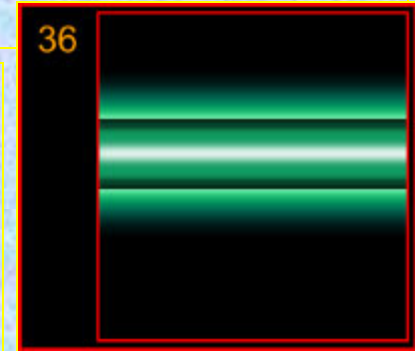
- chemické vlastnosti:
 - chemicky netečný plyn

- využití:
 - plnění žárovek, osvětlovacích trubíc a výbojek
 - inertní atmosféra při vysokoteplotní metalurgických procesech

Krypton

- výskyt:
 - malém množství v zemské atmosféře (0,114 ml ve 100 l vzduchu)
- průmyslová výroba:
 - jako vedlejší produkt při frakční destilaci vzduchu
- fyzikální vlastnosti:
 - pouze jednoatomové molekuly, těžko zkapalnitelný
- chemické vlastnosti:
 - chemicky netečný plyn
 - tvoří pouze jednoatomové molekuly
- využití:
 - převážně na plnění žárovek, osvětlovacích trubic a výbojek

Xenon

- výskyt:
 - malém množství v zemské atmosféře (0,008 ml na 100 l vzduchu)
- průmyslová výroba:
 - vedlejší produkt při frakční destilaci zkapalněného vzduchu

- fyzikální vlastnosti:
 - bezbarvý plyn
 - těžko zkapalnitelný

- chemické vlastnosti:
 - chemicky netečný, ale vytváří několik sloučenin

- využití:
 - plnění žárovek, osvětlovacích trubic a výbojek

- sloučeniny:
 - oxid xenonový - v pevném stavu velmi explozivní (srovnatelný s TNT)

Radon

- výskyt:

- v malém množství v zemské atmosféře
- v přírodě spíše společně s radiem, z něhož také vzniká radioaktivním rozpadem

- fyzikální vlastnosti:

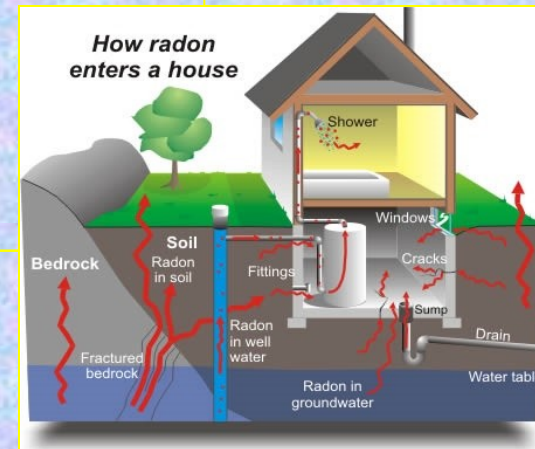
- bezbarvý plyn
- radioaktivní
- těžko zkapalnitelný

- chemické vlastnosti:

- mimořádně chemicky netečný, tvoří fluoridy
- tvoří pouze jednoatomové molekuly

- využití:

- dříve při léčbě rakoviny k ozařování, léčba onemocnění pohybového aparátu soli radia –
- zdroj gama záření
- radonové koupele (protizánětlivý a analgetický účinek)

Sloučeniny vzácných plynů

He, Ne a Ar netvoří žádné známé stabilní sloučeniny.

Sloučeniny **Kr a Xe** jsou známy.

Rn je patrně schopen tvořit stabilní fluoridy, případně i další sloučeniny, ale vzhledem k tomu, že nemá žádné stabilní izotopy, nelze očekávat valný význam těchto sloučenin.

Vzácné plyny - vlastnosti

	He	Ne	Ar	Kr	Xe	Rn
atomové číslo	2	10	18	36	54	86
relativní atomová hmotnost	4,00260	20,179	39,948	83,80	131,29	222
teplota tání C	-	-248,61	-189,37	-157,2	-111,8	-71
teplota varu C	-268,93	-246,06	-185,86	-153,35	-108,13	-62
I. ionizační potenciál (eV)	24,58	21,56	15,76	14,00	12,13	10,75
výparné teplo (kJ/mol)	0,08	1,74	6,52	9,05	12,65	18,1
rozp. ve vodě (cm ³ /kg)	8,61	10,5	33,6	59,4	108,1	230

Vzácné plyny - klathráty

Název tohoto typu látek je odvozen z latinského *clathratus* (uzavřený do klece).

Pojem hostitele a hosta

Tvoří je **Ar, Kr, a Xe** (host) ale také jiné, molekulární plyny (SO_2 , O_2 , N_2 , CO), případně i jiné molekuly.

Jedná se o zvláštní uspořádání molekul v krystalu „hostitele“, kde subsystém vazeb vytváří dutiny, do kterých mohou být uzavřeny atomy, nebo molekuly obecně různých látek, které jsou v nich pak vázány pouze slabými van der Waalsovskými silami.

Tyto látky mají nestechiometrické složení, které se blíží nějaké limitní hodnotě a nepovažujeme je za sloučeniny vzácných plynů ve smyslu tvorby chemické vazby.

Vzácné plyny - klathráty

- **Klathráty** jsou relativně stálé, ale plyn se z nich uvolňuje při teplotě tání.
- Vznikají krystalizací např. z vody nasycené plynem za tlaku 1- 4 MPa.
- Jejich praktické použití je spojeno s potřebou zabránit úniku radioaktivních izotopů vzácných plynů, které vznikají v jaderných reaktorech.
- Za vysokého tlaku se mohou tvořit klathráty, které obsahují až 20 % argonu.

Látkou, která vytváří klathráty s Ar, Kr, a Xe je například **hydrochinon**.

Jejich složení se blíží limitní hodnotě poměru **plyn : hydrochinon 1:3**.

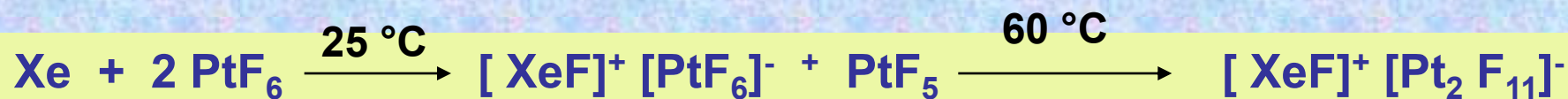
Další příklady: **8Kr. 46 H₂O**

Vzácné plyny – sloučeniny

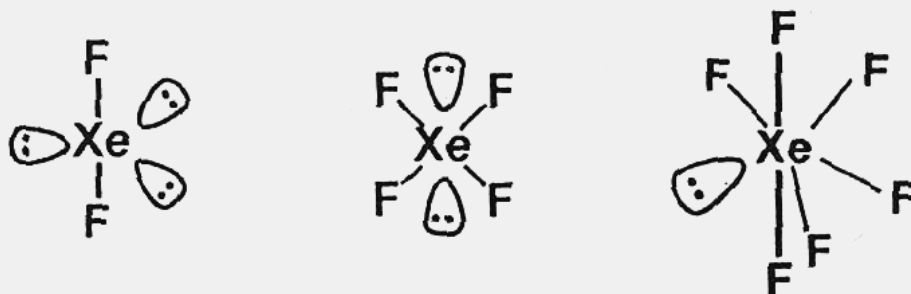
Stabilní izolovatelné chemické sloučeniny, charakterizovatelné jako chemická individua, tvoří pouze **Kr a Xe**.

Sloučeniny radonu lze těžko izolovat pro jeho vysokou aktivitu, která je příčinou jejich rychlé radiolýzy.

N. Bartlettem a D.H. Lochmanem v roce 1962, kdy byla připravena reakcí Xe s PtF₆ první jeho skutečná sloučenina .

Po tomto objevu však byly relativně rychle za sebou připraveny fluoridy **XeF₂** a **XeF₄**. Tyto reakce pak představují skutečný počátek chemie vzácných plynů.

Obr.č. 10.1. Fluoridy xenonu

Vzácné plyny – sloučeniny xenonu

Oxidační stav	Vzorec	Teplota tání (C)	Stereochemie	
II	XeF ₂	129	D _{∞h}	lineární
IV	XeF ₄	117,1	D _{4h}	čtvercová
VI	XeF ₆	49,5		deformovaný oktaedr
	XeOF ₄	-46	C _{4v}	čtvercová pyramida
	XeO ₂ F ₂	30,8	C _{2v}	
	CsXeOF ₅			deformovaný oktaedr
	KXeO ₃ F			čtvercová pyramida
	XeO ₃	exploduje	C _{3v}	pyramidální
VIII	XeO ₄	-35,9	T _d	tetraedr
	XeO ₃ F ₂	-54,1	D _{3h}	trigonálně bipyramidální
	Ba ₂ XeO ₆	>300 rozklad	O _h	oktaedr

Vzácné plyny – fluoridy

- Připravují se přímou syntézou, přičemž na vzájemném poměru $\text{Xe}:\text{F}_2$, tlaku a teplotě závisí složení získaného produktu.
- Reakce se provádějí v uzavřených niklových nádobách.
- Produkty jsou bílé krystalické látky.

XeF_2 komerčně dostupný, nemají tyto látky zatím praktického významu.

Z hlediska základního výzkumu však představují tyto sloučeniny velmi zajímavé objekty, zejména pokud jde o studium vazebných poměrů v nich.

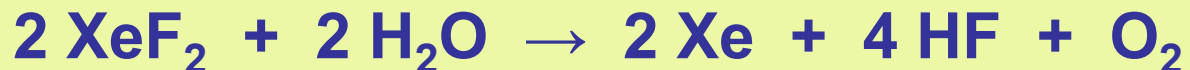
Pokud jde o sloučeniny dalších vzácných plynů, byly popsány některé sloučeniny kryptonu, z nichž nejlépe prostudovanou látkou je KrF_2 . Stabilní je ovšem jen do teploty kolem $-153\text{ }^\circ\text{C}$.

Vzácné plyny – fluoridy xenonu

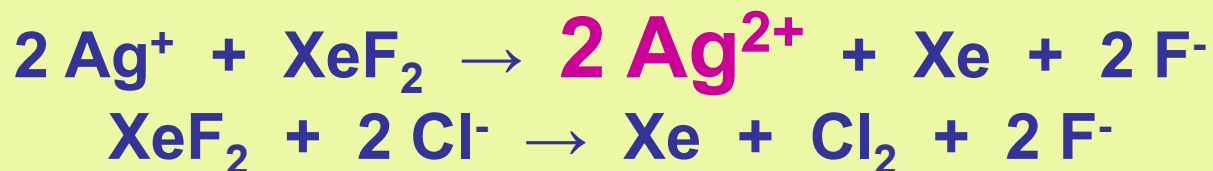
XeF₂

je lineární, dobře se rozpouští ve vodě a jeho roztoky jsou při teplotě kolem 0 °C a v neutrálním prostředí celkem stálé.

V přítomnosti zásad probíhá rychlá hydrolyza:

Vodný roztok XeF₂ je slabé fluorační a silné oxidační činidlo:

ale také:

a oxiduje rovněž i soli chromité až na chromany.

Vzácné plyny – fluoridy xenonu

XeF₄

Čtvercová molekula, symetrie D_{4h} .

- snadno sublimuje
- reakce jsou obdobné jako u XeF₂, ale je silnějším fluoračním činidlem:

Hydrolýze však podléhá velmi snadno:

ale průběh hydrolýzy má složitý mechanismus.

Vzácné plyny – fluoridy xenonu

XeF₆

- je těkavější než fluorid xenoničitý.
- vodou se rozkládá velmi prudce a ve směsi produktů je opět obsažen explozivní oxid xenonový.

Fluorid xenonový je silným fluoračním činidlem, které napadá i sklo:

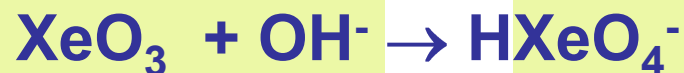
Tvar molekuly XeF₆ je podnes předmětem zájmu chemiků. Jisté je, že se v plynné fázi nejedná o jednoduchý oktaedr a v pevné fázi jsou známy nejméně čtyři různé formy XeF₆.

Vzácné plyny – kyslíkaté sloučeniny xenonu

XeO₃

- je velmi nebezpečný, silně explozivní
- Vzniká hydrolýzou fluoridů xenonu
- Ve vodě je velmi silným oxidačním činidlem.
- Jeho reakce jsou však pomalé (je kineticky inertní).
- tyto roztoky bývají označovány jako kyselina xenonová a jsou stálé, pokud neobsahují oxidovatelné látky, nebo zásady.

V zásaditém prostředí vznikají přechodně xenonany:

ale ty se zvolna disproportionují za vzniku **xenoničelanů a volného xenonu**:

Vzácné plyny – kyslíkaté sloučeniny

Xenoničelany

výhradně se získávají srážením roztokem XeO_3 s roztokem NaOH za přítomnosti ozonu.

koncentrovanou kyselinou sírovou se rozkládá za chladu, kdy lze připravit XeO_4 , plyn, který je podobně jako XeO_3 , silně explozivní.